

«Si construïm coses sense importància,
el que malbaratem és la nostra capacitat d'amor».

Conversa amb Tim Jackson

Simona Škrabec

Tim Jackson (1957) és el director del Centre per l'Estudi de la Prosperitat Sostenible (CSUP) i professor de desenvolupament sostenible a la Universitat de Surrey. Com economista ecològic, ha estat capdavanter en la reflexió sobre les conseqüències morals, econòmiques i socials del progrés en el planeta de dimensions limitades. *Prosperity without Growth* ('Prosperitat sense creixement', 2009) és el seu llibre de referència. L'entrevista, conduïda per Simona Škrabec el dissabte 20 de maig de 2023 aprofitant la visita de l'autor a la fira de llibre La Literal a Fabra & Coats del barri de Sant Andreu a Barcelona, es va centrar en la traducció catalana del llibre *Post Growth. Life after Capitalism*, publicat en l'original anglès el 2021. La traducció d'Anna Llisterrí va precedida d'un prefaci de Joan Martínez-Alier i ha estat editada per l'editorial Arcàdia de Barcelona.¹

SS: *Per començar, m'agradaria destacar una característica del llibre. No només el contingut és interessant, sinó també la manera com està escrit. Al llibre, li agrada utilitzar citacions amb molta freqüència, cada capítol comença amb dues citacions i també dins del text, es refereix de manera constant a altres pensadors, autors o activistes. En lloc de voler donar als lectors una teoria pròpia, conclosa i tancada, aquesta manera de construir el llibre per si sola diu que està buscant algú que el vulgui escoltar, és a dir que el llibre té l'estructura d'una conversa oberta. En aquest sentit, jo mateixa, com a entrevistadora, em sento «segura» davant seu perquè penso que parlaré amb algú que sap escoltar. Així que m'atreveixo a preguntar-li directament per què ha escrit aquest llibre?*

¹ Tim JACKSON, *Postcreixement. La vida després del capitalisme*, prefaci de Joan Martínez-Alier, traducció d'Anna Llisterrí, Barcelona, Arcàdia, 2023

TJ: La meva intenció va ser integrar en aquest text els personatges, el batec de la vida i els pensadors que m'han influït, és a dir tots aquells a qui he escoltat i dels quals he après coses. I volia fer-ho eclècticament, buscava precisament la diversitat, volia incloure-hi diverses tipologies de pensadors. Després d'acabar els estudis de matemàtiques, vaig fer també el grau en filosofia, de manera que la meva ment és almenys en part la ment d'un filòsof, i alhora soc un científic perquè primer vaig estudiar matemàtiques. Heus aquí les dues maneres de pensar que em defineixen, però alhora és aquí una tercera manera de pensar i aquesta és la poesia. Són aquestes tres coordenades les que vaig voler reunir en aquest llibre. Volia que les anàlisis econòmiques fossin sòlides i basades en càlculs econòmics, però alhora volia que les idees fossin presentades com un viatge filosòfic i també volia aconseguir que aquest viatge fos descrit amb una escriptura poètica. Aquestes tres àrees, les matemàtiques, la filosofia i també l'escriptura de textos teatrals, defineixen la meua biografia i tot això ho volia reunir en un sol llibre.

SŠ: *L'organització del llibre és efectivament complexa i el discurs avança simultàniament en diversos nivells. Com ha anat construint el llibre? Quins eren els primers impulsos?*

TJ: Si ara analitzem l'esquelet, l'estructura, del llibre, llavors he de dir que sabia, per exemple, que volia parlar de Hannah Arendt, que volia parlar de Wangari Mathai i la comunitat de «guardaboscós sense diploma» de Kènia amb els quals Mathai va aconseguir recuperar el paisatge de «mantell verd» de Kenya. També volia parlar de Boltzmann, de Ludwig Boltzmann, perquè l'economia ecològica té els seus fonaments en els conceptes desenvolupats per ell. Em va influir molt l'estudi de la termodinàmica i especialment els treballs de l'Escola de Brussel·les, i tot això té els seus orígens en l'obra de Boltzmann. És potser un punt de partida una mica complex, però aquestes idees són realment fundacionals i voldria donar-los importància d'entrada.

SŠ: *La sensació que dona el llibre és que no només ha volgut mostrar la diversitat de les influències, sinó que sobretot busca construir lligams entre tots aquests pensadors i estímuls de reflexió. És així?*

TJ: Efectivament. Per mostrar-ho, ens podem fixar en la història que obre el llibre, no ben bé la primera, però la que és central en el primer capítol i gira al voltant de la figura de Robert Kennedy. Tots aquests pensadors que he esmentat fins ara són els que m'han servit per construir els fonaments de la meua manera d'entendre l'economia. He après d'ells com definir el progrés, vull dir que m'han ajudat a

entendre com hauriem de contemplar el progrés social de manera que tingui sentit. I mentre escrivia, mentre feia aquest viatge filosòfic com ja he dit, vaig adonar-me que a través de les citacions que buscava per il·lustrar els conceptes se m'obrien altres perspectives. Si m'aventurava més enllà de la idea central de cada capítol, amb la intenció de donar-li una dimensió de profunditat, anava trobant altres figures rellevants, com per exemple la frase de Laozi que fa dos mil cinc-cents anys va dir: «Que prou és prou, és saber prou». Un altre moment preciós de l'escriptura que recordo és que estava explicant sobre l'assassinat de Martin Luther King i en aquesta ocasió vaig descobrir el concert de Nina Simone, que desconeixia abans. Enmig del concert, la cantant va exclamar: «The King is dead». I a partir d'aquesta emoció provocada pel vídeo que he vist a Youtube, vaig arribar a la poesia d'Emily Dickinson i vaig descobrir la dimensió filosòfica de la poesia de Dickinson. Llavors vaig sentir que hi ha un corrent de fons que travessa segles, que travessa mil·lennis, i que intenta protegir, i també articular, els valors per determinar què significa ser humà, què significa el progrés, què significa la cultura i també com nosaltres, en tant que individus, podem transcendir la nostra condició material. Perquè la qüestió d'on són els límits és una qüestió fonamental, especialment en economia i també en ecologia.

SS: Sembla tota una descoberta, poder confirmar que hi ha una connexió entre pensadors de tan diversa condició i també d'èpoques i llocs tant distants.

TJ: Durant el procés de l'escriptura es va despertar en mi la sensació que tenia la capacitat de connectar les coses, coses que ja existien i fins i tot vaig sentir que aquestes connexions també ja existien, com una ona, o un corrent de fons, que va i ve. El llibre em va fer aquest regal a mi, perquè d'entrada vaig tenir unes idees molt senzilles sobre quins havien de ser els blocs de construcció de la meva reflexió i simplement havia decidit quins personatges o pensadors volia investigar amb una certa profunditat. Tot això és important també perquè un llibre està fet de llengua i la llengua està feta de paraules, però alhora també cal tenir en compte els símbols i les emocions. Des de l'inici volia, doncs, escriure un llibre que fos un producte literari. Aquesta pretensió és poc freqüent en l'economia ecològica i encara menys en l'economia a seques, però l'ambició poètica era amb mi des d'un bon principi.

SS: Puc afirmar rotundament que ha aconseguit aquest propòsit. Com ja he dit, llegint el llibre vaig tenir la sensació de poder mantenir un diàleg amb l'autor, amb vostè, encara que no ens coneguéssim abans, perquè tot el llibre transmet aquesta necessitat de parlar amb els altres, de trobar un interlocutor. I aquí arribem a la

pregunta següent, relacionada amb el capítol sobre l'entropia i l'amor, que arrenca amb unes idees molt interessants de Boltzmann. Trobo que el caos, a diferència del que sosté en el llibre, també pot ser una circumstància favorable per a la creativitat: no podem descobrir allò que encara no sabem des de la planificació.

TJ: En la ciència econòmica, aquest punt de vista és molt minoritari perquè l'economia ho vol preveure tot. El que Boltzmann va introduir des de la termodinàmica és la corrosió que es produeix en aquest moviment de l'ordre al caos i parla dels «sistemes dissipats»... Avui, l'economia se'ns ha convertit en un sistema dissipat en el sentit que s'estudien coses relativament ordenades, en sentit material, però el procés econòmic és entròpic, les trenca en fragments. I alhora em va interessar molt l'Escola de Brussel·les que va utilitzar la termodinàmica per explicar que l'ordre que som capaços de crear dins de les societats és, de fet, una funció d'aquest caos. Tal com m'acaba de dir, arribem a descobrir les coses noves a través del caos, no les descobrim mai a través de regles conegudes i estic d'acord que les descobertes no segueixen un procés lògic, sinó que són conseqüència d'un procés creatiu. I intuïtivament, quan escric, especialment quan escric teatre, sé que necessito aquest espai, que he de trencar les normes i que he de crear el caos.

SŠ: *Podria explicar amb una mica més de detall les nocions que ha descobert gràcies a l'Escola de Brussel·les i els estudis de l'entropia?*

No sé si l'economia funciona ben bé així, però l'Escola de Brussel·les parla de l'entropia en sentit físic, que crea el caos. I si ens quedem en l'àmbit de la física, hem de saber que la construcció de l'ordre consumeix l'energia disponible. I és per això, per aquest consum tan elevat, que l'energia és degradada i torna a crear el caos al seu voltant. En aquest punt ens hem de preguntar què ve primer, si l'ordre o el caos. La física vol demostrar que qualsevol ordre que es vol establir només ho pot fer a costa del caos.

Alhora he de reconèixer que efectivament és difícil ser creatiu dins de l'ordre perquè els canvis apareixen dins del caos. Hi ha idees com la de «destrucció creativa» de Joseph Schumpeter. Diria que aquesta idea viu amagada dins d'una economia més convencional. En el llibre no ho he desenvolupat, però ara parlant diria que hi ha com dues maneres lleugerament oposades de contemplar aquesta relació. La primera és entendre que el caos és una conseqüència negativa de la creació de l'ordre i hem de ser conscients d'aquest fet en el sentit material i energètic. L'altra manera més positiva seria pensar que dins del caos pot néixer un nou ordre. En el sentit creatiu, el desordre és molt valuós perquè pot provocar canvis. Però en el capítol sobre Boltzmann es tracta de veure que a partir d'aquest procés alta-

ment dissipat en sentit físic es crea un ordre que provoca entropia. Vaig trobar un discurs seu, que el va pronunciar poc abans de la seva mort, i és ell mateix qui va fer aquesta connexió entre l'amor i l'entropia en el títol del discurs. He escrit una peça de teatre per intentar comprendre què pensava ell amb aquesta idea.

SS: M'imagino que en aquest punt hem d'incloure en la discussió també el concepte d'impossibilitat?

TJ: Certament. N'hi ha prou de fer un passeig per Barcelona per descobrir com aquest flux continu d'energia, de creativitat, produeix un món que sembla inversemblant, especialment si admetem que, com va dir Boltzmann, l'estat més probable del món és el caos. I el que em sembla a mi és que Boltzmann en aquell discurs volia dir que és cert que l'estat més probable del món és caos, però mireu tot el que pot passar si aquesta energia la utilitzem per processos creatius, per crear una cultura material i social, i de tot això en sorgeix l'aspecte més important de la humanitat, que és la capacitat d'amor. I el que jo li he demanat prestat a ell és la constatació que són aquests reptes més preciosos, més nobles, allò que realment importa. És a dir, que hem de ser molt curosos sobre com construïm els valors, perquè si els construïm a la manera de la dissipació, de produir matèria de rebuig, llavors utilitzem l'energia disponible per crear provatures, o fins i tot intents completament fallits. Si construïm coses sense importància, no només malbaratem el món, el que malbaratem és la nostra capacitat d'amor.

SS: Quina bellesa que hi ha en aquest pensament! Em sembla que ens hem anat desviant cap a preguntes complicades, però és el que m'ha inspirat la lectura del seu llibre.

TJ: És de fet molt interessant aquesta discussió perquè me n'adono que en el llibre m'havia fixat sobretot en un dels aspectes d'aquesta relació entre el caos i l'ordre, però que també caldria tenir en compte les teories de Schumpeter. La gent creativa coneix bé aquesta necessitat de caos, però alhora el caos és un perill perquè et pot consumir des de dins. L'ordre i el caos es presenten en capes successives. I un nivell molt específic és aquest de l'energia en sentit físic. Estic d'acord que hi ha moltes maneres de «traduir» aquests conceptes de la física en circumstàncies socials, però les regles de comportament no són pas instantàniament transferibles de l'àmbit de la física a la societat.

SS: Aquesta és una altra característica del seu llibre que trobo molt encertada perquè vostè és capaç d'analitzar les seves pròpies metàfores. Té molt clar que és un matemàtic i un poeta alhora i aquest fet no és gaire freqüent. Perquè els poetes es

creuen les metàfores i els matemàtics preferirien directament negar l'existència de les metàfores, en canvi, el seu rerefons li permet utilitzar metàfores per dir coses, i alhora, mostrar quan una comparació metafòrica es desvia i ens fa pensar coses que són inexactes. I un molt bon exemple és aquesta comparació entre l'entropia social i l'entropia física. És evident que no són exactament el mateix, són dues «llengües» diferents i entre elles no hi ha cap possibilitat d'una traducció automàtica.

Passem ara a un altre tema: Els estats, molt sovint, no estan disposats a reconèixer cap trauma, cap error i contemplen la trajectòria de la nació com un camí recte d'encerts. Perquè és tan important tenir la capacitat de tenir memòria, de voler conèixer la veritat i no quedar-nos a la superfície d'un relat de progrés ininterromput?

TJ: Els pecats dels pares visiten els fills fins allà la setena generació, diuen... Però els ocells tornen a casa per fer el niu, els relats sempre acaben així, quan els ocells tornen a casa per criar els petits. I amb això provoquen una crisi, una crisi de valors. Si llegim aquesta comparació en el sentit de la història colonial britànica, podem comprovar com la crisi és més acusada ara del que ho ha estat mai que jo recordi. I si, per exemple, pensem en els esdeveniments a Bristol, quan es va enderrocar l'estàtua d'Edward Colston el 2020, d'un dels prohoms de la ciutat, però que ara és sabut que era un traficant d'esclaus. I tot i que van perseguir els que van enderrocar l'estàtua, són ells qui va guanyar la disputa perquè ara es presta molta atenció pública a aquestes qüestions de reparacions necessàries.

SŠ: *Relacionada amb el colonialisme, ha sorgit també la necessitat de la reparació de danys mediambientals?*

TJ: Aquestes iniciatives sobre la responsabilitat que caldria assumir per canvi climàtic fan basarda als governs occidentals. Busquen les maneres d'escapar de la culpabilitat que hauria d'assumir una civilització sencera com la nostra. Per això mateix resultava tan difícil obrir aquests temes durant molt de temps. A Sud-àfrica, per exemple, es va poder establir aquesta mena de conversa a causa d'altres necessitats de reparació, que van saber portar a l'àmbit de la discussió nacional Nelson Mandela i altres activistes. Però parlar en aquest nivell polític sobre els danys climàtics encara no ha passat, ni tampoc som encara capaços d'avaluar l'impacte real del comerç esclavista.

SŠ: *En el fons estem confrontats amb històries no exemplars, amb la persistència d'injustícies i inigualats, oi?*

TJ: Podem veure la importància d'aquestes qüestions per a la societat actual en les sèries de televisió més populars, els *soap operas*. Aquestes sèries es basen en el

principi que cap crim pot quedar sense càstig. La trama de qualsevol d'aquestes històries és sempre basada en els secrets que la gent oculta i que acaben conduint cap a una revelació incòmoda que demana reparacions. Són històries molt potents precisament perquè en la realitat, aquestes reparacions no passen pas amb tanta freqüència com ens agradaria. Els malfactors sí que s'escapen sense cap càstig per molt i molt de temps... I continuem fent els mateixos errors estúpids per molt i molt de temps...

SS: *El llibre comença amb una citació de Maya Angelou que diu «La història, malgrat el seu dolor atroç, no es pot deixar de viure, però si s'afronta amb valor, no cal viure-la un altre cop». Diria que ara estem parlant exactament d'aquesta idea?*

TJ: Maya Angelou va recitar aquest poema durant la investidura de Bill Clinton, el gener de 1993, com a president dels Estats Units d'Amèrica. Aquesta idea d'afrontar el passat, i de ser capaços d'aprendre del passat, té dues possibles aproximacions. Pot convertir-se en un principi guiador, pot convertir-se en la manera de donar-nos poder, de recuperar-lo de nou. Però alhora no resulta tan fàcil, tan exitós com ens agradaria que fos aquest principi. La ceguesa cultural persisteix. I aquí hem de tornar a un aspecte del qual hem parlat una mica abans. He dit que el llibre m'ha permès accedir a un procés cultural que es desenvolupa com un corrent de fons i que continua i continua, ininterrompudament, encara que no sigui visible per a la majoria. Aquest procés existeix a un nivell que no està articulat dins la societat, no és part de la perspectiva majoritària, sinó que és clarament contracultural. És a dir, aquest posicionament és sempre, en tots els estadis de la història, un posicionament contracultural. Però és un posicionament extremadament important perquè reequilibra la incapacitat d'aprendre del passat i evita la ignorància generalitzada.

SS: *Totes les societats rebutgen la possibilitat de pagar els seus antics deutes?*

TJ: Són aquestes connexions soterrades les que ens permeten esdevenir una mica més honestos, unes connexions que a vegades apareixen a la superfície, altres són molt més amagades en la profunditat, però no podem renunciar mai a buscar aquest instant de transformació en aquesta vida concreta, en aquest moment històric del qual formem part. De totes maneres, és una esperança potser massa desvinculada de la realitat. Pensava que al Regne Unit, el 1997, quan van sortir elegits Tony Blair i el nou Partit Laborista, que començava una transformació. I realment, de la nit al dia, semblava que podríem respirar de nou. Però llavors també vaig sentir que de la nit al dia, el juny de 2016, ja no podia respirar a causa del Brexit. Aquests dos moments concrets il·lustren que no som capaços

d'aprendre d'errors antics. Tot i el desig d'una catarsi col·lectiva, tot i el desig d'una profunda transformació, l'instant en el qual totes les coses fossin de cop al lloc correcte, no passa mai...

SŠ: *Potser no cal que passi mai, però suposo que hauríem d'insistir amb els intents d'aconseguir-ho.*

TJ: Necessitem una filosofia que sigui capaç de prestar resistència a la seducció que tenen les coses que són falses. Hem de poder resistir la seducció dels relats col·lectius que sovint són directament inhumans. Tenim necessitat d'aquesta mena de filosofia. Però la filosofia que ens resulta més còmoda és la que diu que les coses, amb el temps, milloren i que per això no cal preocupar-se en excés. Com que la realitat demostra exactament el contrari, això pot tenir conseqüències nefastes perquè podem perdre la motivació d'intentar provocar els canvis. No estic d'acord amb aquesta mirada perquè la meua motivació és que les coses es resisteixen als canvis, sempre. I precisament per això, la lluita resulta tan important, la resistència és sempre crucial.

SŠ: *Llavors podríem dir que el progrés no és exactament el que pensem que és el progrés?*

TJ: La Modernitat ha accelerat la velocitat tan com ha pogut per poder superar qualsevol límit. La Modernitat ha negat directament l'existència dels límits, fins que s'ha convertit en una societat disfuncional, superpoblada, sorollosa, on ja no queda espai. Vaig voler il·lustrar-ho amb el pont medieval a Norfolk Broads, que data de l'any 1385. A causa d'aquesta barrera, que les embarcacions actuals per la seva dimensió difícilment poden superar, a l'altre extrem del riu Thurne regna una calma poc habitual. Els velers que encara hi poden arribar, necessiten tenir les antigues habilitats dels navegants i saber maniobrar amb molta destresa, han de conèixer les mareas i han d'entrenar la tripulació per poder executar una maniobra molt precisa i arriscada. Sense tota aquesta organització i coneixements, resulta impossible superar aquesta barrera física d'un pont de pedra. Els navegants del riu Thurne que vulguin arribar a la part superior del riu, on regna la calma, han de guanyar-se l'accés a un món antic, a aquell món que hem destruït.

SS: *Veig que li interessa poder connectar el nou i el vell, la idea de «transmodernitat»?*

TJ: Per mi, la Modernitat s'ha de construir a partir de les ensenyances i coneixements del passat. És per això que no entenc el progrés de manera lineal, perquè per progressar hem de tornar enrere. En aquest sentit també podem parlar dels que han quedat exclosos del progrés occidental perquè van ser les nostres decisions sobre el món físic les que més van perjudicar les altres regions. Per assegurar a tothom unes condicions de vida dignes i la possibilitat d'anar descobrint els seus propis camins, hem d'adonar-nos que el món virtual no és una resposta a les limitacions del món físic. Aquesta podria ser una lliçó a aprendre: El món virtual és un món altament condicionat per la realitat física, només cal pensar en les extensions enormes de terreny on s'allotgen els servidors que ens donen accés als serveis tecnològics cada cop més sofisticats. Amb la metàfora del pont de Norfolk Boards he volgut mostrar que, de fet, estem buscant l'accés a un saber que ja tenim dins nostre. No es tracta pas de «conquerir» l'espai més enllà del pont medieval i fer-lo accessible només als més privilegiats, als que tenen tots els avantatges materials. El que suggereixo amb aquesta imatge és just a l'inrevés. Aquest pont antic fa impossible avançar a tots aquells que només es dediquen a l'acumulació d'artefactes materials. Intentem entendre-ho com la vella metàfora bíblica sobre el forat de l'agulla. El que realment importa és poder experimentar el flux, poder-nos sentir part activa del món en el qual vivim. No té cap sentit organitzar expedicions al cim d'Everest amb helicòpter per als més rics. Sentir-se part d'un flux no és una experiència que es pugui comprar, no és pas reservada només als potentats ni està tampoc condicionada per l'estatus social o nivell d'estudis. Busco una metàfora que pugui descriure aquest espai on regna la diversitat, un espai que es nodreix del passat per trobar solucions, un espai que és accessible a tothom, sense distincions prèvies. Deixar-se fluir és trobar un equilibri perfecte entre estar concentrat i alhora totalment relaxat, vivint el moment. Tal com dic al llibre, «el flux ens ofereix una satisfacció millor i més duradora del que mai pugui oferir el consumisme».

SS: *Moltes gràcies per totes aquestes reflexions.* ☾